Indian Journal of Social Sciences and Literature Studies
Vol. 8, Issue 1, March 2022
ISSN 2349-5634 (Print) ISSN 2455-0973 (online)

उच्च माध्य मक वद्यालयाच्या वदयार्थ्यांची संघर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता - एक अभ्यास

डॉ. वृषाली पं डत

प्रस्तावना:-

व्यक्तिमत्वाचा सर्वां गण वकास हे शक्षणाचे महत्वाचे उद्दिष्टे आहे. हा वकास साधताना व्यक्तीचा संघर्ष व्यवस्थापन शैली तसेच समायोजन घडुन येणे महत्वाचे आहे. शालेय वदयार्थी, परिसर, भौगो लक वातावरणाशी जुळवून घेता आले पाहिजे. 'परिस्थिती व स्व' यांच्यात संघर्ष निर्माण न होऊ देता योग्य प्रकारे समायोजन साधना आले पाहिजे. कोरोनाच्यातीसरया लाटेमुळे जीवन पुन्हा थांबल्यासारखे वाटु लागले. गेल्या दोन वर्षपासून कोरोनाचे नियम शस्तबद पद्धतीने पालन करणारे वद्यार्थी ऑनलाईन -ऑफलाईन - ऑनलाईन या थ्री डायमेशंन मध्ये प्रवास करतानापहायला मळत आहे.जगासमोरील आव्हानांच्या दूरगामी परिणामाबद्दल समाजशास्त्रज्ञ, मानसोपचारतज्ञ इ. आपणांस सांगत आहे. मुलांचे संगोपनात प्रत्येक पातळीवर समायोजन महत्वाचे आहे. प्रत्येक नव्या कोरोनाच्या व्हेरिएन्ट सोबत शक्षण, व वध कोर्स, भ वष्यातील प्लान्स बदलावे लागले.

टेक्नॉलॉजी चा वापर करताना समायोजना आ ण संघर्ष व्यवस्थापन शैली चा स्क्रीन समोरचा वेग वाढला. वाय-फाय इलेक्ट्रोनिक उपकरण आ ण जागा, कुटुंबियातील व्यक्ती रूग्णालयात असताना ऑनलाईन लेक्चर्सना उपस्थिती, परिक्षा, इ. अनेक घटकांचा परिणाम उच्चमहा वदयालयातील वद्यार्थ्यांवर जुळवून घेतांना दिसतो.

समायोजन क्षमता:-

उच्च माध्य मक स्तरावर समाजातील व वध स्तरावरील वध्यार्थी असतात. आपल्या दैनदिंन कार्यात अनेक समस्यांना तोडं दयावे लागते. आ र्थक स्तर, सामाजिक स्तर, कुटुंबातील सामाजिक दर्जा, भाषा,पोशाख, नितिमुल्य यात फरक आढळून येतो व अशा प्रकारात वदयार्थी समायोजन साधू शकले नाही तर त्यांच्यात आंतरिक व बाहय द्वंद्व निर्माण होते व वलक्षण संघर्षात मूले सापडतात.

व्याख्या:-

''प्राप्त परिस्थिती जुळवून घेण्याची क्षमता म्हणजे समायोजन क्षमता होय.''

"स्वतःच्या क्षमतांचे ज्ञान ठेवून उद्दिष्टये ठेवले त्यासाठी धडपड करणे आ ण वेळोवेळी अपयश आल्यानतंर सुध्दा परिस्थितीशी जुळवून घेणे याला समायोजन म्हणतात .

"व्यक्तीच्या प्रेरणा, प्रेरणापूर्तीवरील बंधने प्रेरणापूर्तीसाठी वातावरणात मळणारी संधी आ ण स्वतःच्या मर्यादा यांच्यामध्ये समतोल घडवून आणण्याची प्र क्रया म्हणजे समायोजन होय. शेफर (1929)

समायोजनाची प्र क्रया:-

समायोजन ही सतत चालणारी प्र क्रया असल्यामुळे चार घटकांवर प्रभाव आढळतो.

- प्रेरणा:- शरीरातील व मनातील ज्या घटकांमुळे व्यक्ती व शष्ट ध्येयपूर्तीकरिता वर्तन करण्यास व चालू ठेवण्यास प्रवृत्त होतो त्या घटकाला प्रेरणा म्हणतात. तीव्रतेच्या प्रमाणानुसार वर्तन घडते.
- वफलता:- ध्येयाच्या मार्गात येणाच्या अडथळामुळे व्यक्ती निराश होतो.
- व वध प्रयत्न:- व वध मार्गाचा अवलंब करून उद्दिषटापर्यंत पोहचता येते.
- समस्यापूर्ती:- समस्याची पूर्ती झाली की समायोजन होते.

वषमसमायोजन:-

वषमसमायोजन ही अशी प्र क्रया आहे की, ज्यामध्ये व्यक्ती आपल्या मागण्या समाजमान्य रीतीने पूर्ण करू शकत नाही. अपेक्षा पूर्ण न झाल्यास वैकल्य येण्याची शक्यता असते.

व्याख्या:-

"परिस्थितीच्या जटिलतेमुळे कंवा स्वताःच्या मर्यादांमुळे ध्येय सद्धी करण्यात अपयश आल्यामुळे त्यातून निर्माण होणारी मान सक तणावाची अवस्था कंवा त्यामुळे घडणारे वपरीत वर्तन म्हणजे वषमसमायोजन होय.

समायोजनाचे प्रकार:-

1) वैयक्तिक समायोजन	4) शालेय समायोजन
2) सामाजिक समायोजन	5) समवयस्क समुहाचे समायोजन
3) कौंटुबिक समायोजन	6) आतंरवैयक्तिक सबंधांचे समायोजन

लक्षण:-

सुसमायोजित व्यक्तीची लक्षणे	वषमसमायोजित व्यक्तीची लक्षणे
• वास्तवादी अ भवृत्ती • वधायक दृष्टिकोण • सुर क्षततेची भावना • प्रेम देणे व घेणे • वातावरणातील बदल घडवून आणण्याची क्षमता • स्वतः मध्ये बदल घडवून आणणे • वर्तनाचीपरिवर्तन शलता सर्जन शलता • काळजी केव्हा करावी ते समजते	• व्यक्तीगत तणाव • उच्च महत्वकांक्षा • व्यक्तीमत्व अपरिपक्वता • असमाधानी वृत्ती • मान सक स्वास्थाचे रक्षण • कल्पना वश्वात वावर • व्यावसायीक समायोजन • वचार प्र क्रयेत बिघाड

उद्देश:

- उच्च माध्य मक वद्यालयामधील मुलांच्या व मुलीच्या सघंर्ष व्यवस्थापन शैलीचा आढावा घेणे.
- उच्च माध्य मक वद्यालयामधील मुलांच्या व मुलीच्या समयोजन क्षमतेचा आढावा घेणे.
- लंग भेदानुसार मुले व मुली यांच्यामध्ये आढळून येणा-या सघंर्ष व्यवस्थापन शैलीचा फरक अभ्यासणे.
- लंग भेदानुसार मुले व मुली यांच्यामध्ये आढळून येणाÚया समायोजन क्षमतेचा फरक अभ्यासणे.
- सघंर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता सहसंबंध शोधणे.

गृहितकृत्य

- उच्च वद्यालयातील वद्यार्थ्यांची सघंर्ष व्यवस्थापन शैली वेगवेगळी असेल.
- उच्च वद्यालयातील वद्यार्थ्यांची समायोजन क्षमता वेगवेगळी असेल.
- उच्च वद्यालयातील वद्यार्थ्यांमध्ये सघंर्ष व्यवस्थापन शैलीत फरक आढळून येईल.
- उच्च वद्यालयातील वद्यार्थ्यांमध्ये समायोजन क्षमतेत फरक आढळून येईल.
- सघंर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता परस्पर पूरक असावेत.

संशोधनाची चले

स्वाश्रयी चल	पराश्रयी चल	नियंत्रीत चल	नमुना संख्या
• उच्च वद्यालयातील मुले • उच्च वद्यालयातील मुली	• सघंर्ष व्यवस्थापन शैली • समायोजन क्षमता चाचणी	• वयोगट 18 ते 20वर्ष • वर्ग - पुरूष वर्ग स्त्री वर्ग	• पुरूष – 25 • स्त्री - 25

संशोधन साधने:-

यात प्रामुख्याने प्रमा णत चाचण्यांचा वापर करण्यात आला.

- संघर्ष व्यवस्थापन शैली चाचणी.

हीं चाचणी गुमर, एरिक्सन, ए एस नोनम यांनी तयार केलेली असून 5 बिंदू मापण चाचणी आहे. चाचणीत एकूण 21 वधाने आहेत. या वधांनाची उत्तरे पुढील पर्यायातून निवडायची आहे. 1. Not Like Me 2. Very Like me

- समायोजन क्षमता चाचणी

चाचणी एच.एस अस्थाना यांनी तयार केलेली असून यात चाचणीत एकूण 42 वधाने आहेत. व या वधांनाची उत्तरे पुढील पर्यायातून निवडायची आहे. 1) होय 2) नाही.

सांख्यी कय वश्लेषण:-

उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाच्या संघर्ष व्यवस्थापन शैली चाचणीच्या प्राप्त गुणांकाचे वर्णन. कोष्टक क्र. 1

नमूना	संख्या	उच्च	मध्यम	कमी
उच्च महा वदयालयातील मुले	२५	११४९	६२१	६७
उच्च महा वदयालयातील मुली	२५	१२१४	४७१	९३

उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाची संघर्ष व्यवस्थापन शैली उच्च आहे.

संघर्ष व्यवस्थापन शैली चाचणी स्तभांलेख

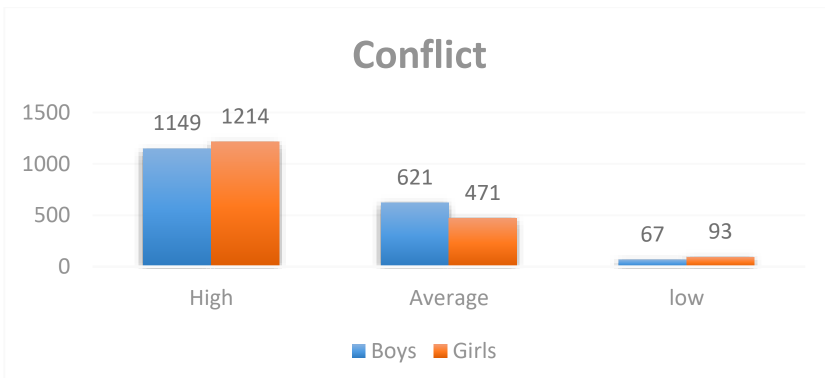

उच्च महा वदयालयातील वदयार्थाची समायोजन क्षमतेचे वर्णन कोष्टक क्र. **2**

नमूना	संख्या	उच्च	मध्यम	कमी
उच्च महा वदयालयातील मुले	२५	३६१	३२६	३०
उच्च महा वदयालयातील मुली	२५	१०१	१८६	९९

उच्च महा वदयालयातील मुलांची समायोजन क्षमता मुलीपेक्षा उच्च आहे

समायोजन क्षमता चाचणी स्तभांलेख

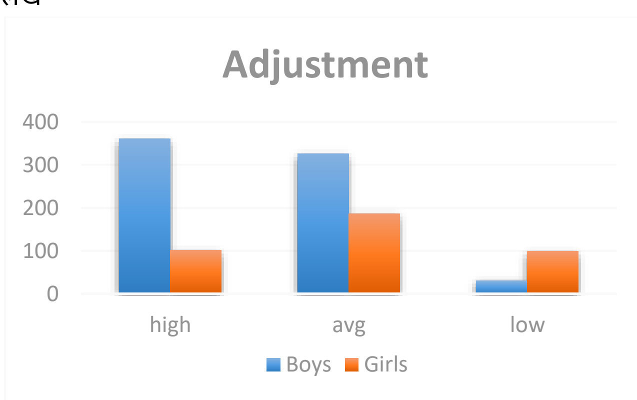

सहसंबंध कोष्टक क्र. **1**

नमूना	कुलसंख्या	मध्यगा	स्वा धनता मात्रा	t मूल्य	सार्थक फरक
उच्च महा वदयालयातील मुले	२५	१४.४४	२४	-०.२५	ऋणात्मक दुर्लक्षणीय असार्थक फरक
उच्च महा वदयालयातील मुली	२५	१५.४४			

०.०५=२०६ ०.०१=२.८०

उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाचा संघर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता यांच्यातील सहसंबंधाचा दर्जा ऋणात्मक दुर्लक्षणीय आहे.उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाची संघर्ष व्यवस्यापन शैली व समायोजन क्षमता याच्यातील फरक असार्थकता आहे.

अर्थनिवर्चन

स्वा धनता मात्रेनुसार 0.05 स्तरासाठी तसेच 0.01 स्तरासाठी मुल्य कमी आहे.

चर्चा:-

सदर संशोधनात माहितीवरून प्राप्त माहितीचे वश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्याचा प्रामा णक प्रयत्न केला आहे. चाचणीच्या प्राप्त माहितीवरून अध्ययन, प्रमाण वचलन t चाचणी व सहसंबध या सांख्याशास्त्रीय परिणामांचा वापर केला आहे. व त्यांच्या आधारे वश्लेषण व अर्थनिर्वचन केले आहे.

निष्कर्ष:-

- कोष्टक क्र. 1 नुसार
  उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाची संघर्ष व्यवस्यापन शैली उच्च दर्जा आहे.
- कोष्टक क्र. 2 नुसार
  उच्च महा वदयालयातील मुलांची समायोजन क्षमता मुलीपेक्षा उच्च दर्जा आहे.
- उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाचा संघर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता यांच्यातील सहसंबंधाचा दर्जा ऋणात्मक दुर्लक्षणीय आहे. उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थाची संघर्ष व्यवस्यापन शैली व समायोजन क्षमता याच्यातील फरक असार्थकता आहे.

मर्यादा

- सदर संशोधन हे केवळ उच्च महा वदयालयातील वद्यार्थावर करण्यात आले आहे.
- सदर संशोधन केवळ संघर्ष व्यवस्थापन शैली व समायोजन क्षमता या घटकांचा वापर करण्यात आला आहे.
- कशोरवयीन मुलांचा यात समावेश करण्यात आला आहे.
- नमूना निवड ही मर्यादित स्वरूपात होती.

 शफारस:-

- वद्यार्थानी संघर्ष व्यवस्थापनासाठी तसेच समायोजन क्षमतेसाठी भावनांवर निमंत्रण ठेवायला हवेत.
- सांघीक उपक्रमांचे आयोजन केले जावे.
- वद्यार्थामध्ये समायोजन क्षमतेचा वकास होण्यासाठी सरकारने व वध योजना राबवाव्यात.

पुढील संशोधनासाठी वषय:-

- माध्य मक शांळामधील वद्यार्थाच्या समायोजन क्षमतेचा अभ्यास तसेच समस्यांचा अभ्यास.
- प्राथ मक स्तरांतील शक्षकांच्या संघर्ष व्यवस्थापन शैलीचा अभ्यास
- अनुदानीत व वना अनुदानीय शाळांमधील शक्षकांच्या व वद्यार्थाच्या समायोजन साधताना येणा-या समस्यांचा तुलानात्मक अभ्यास.
- दिव्यांग वद्यार्थाच्या समायोजन क्षमतेचा तुलनात्मक अभ्यास.

- ग्रामीण व शहरी भागातील माध्य मक स्तरांवरील वद्यार्थाच्या समायोजन क्षमता तसेच संघर्षाचा तुलनात्मक अभ्यास.

संदर्भ ग्रंथ सूची

- जनरल सायकॉलॉजी- कंज अॅण्ड मार्गन –
- उपायोजीत मानसशास्त्र, सामाजिक, पर्यावरण, आ ण मनो च कत्सा - लेखक प्रा. र. व पंडीत, नागपूर.
- नियत का लके, कुंडले, म.बा. (डसे. 2005)
- प्रा. नानकर, प्र. ल. (1992) शैक्ष णक मानसशास्त्र, पूणे नूतन प्रकाशन
- जगताप ह ना (2005) शैक्ष णक व प्रायो गक मानसशास्त्र पुणे नित्य नूतन प्रकाशन.